

<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание”

University of Agribusiness and Rural Development Academic Publishing House
Bulgaria

Академично издателство на Висше училище по агробизнес и развитие на регионите
Пловдив

СИСТЕМАТА ЗА ВАЛУТЕН КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ – КЛЮЧ КЪМ ИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ

Евгений Стоянов

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Ключови думи:

*управление
контрол
валута
закон
система*

Резюме

Материалът е ангажиран със създаването на кратка ретроспекция и аналитично-функционална характеристика на една, придобиваща все по-съществено значение, форма на финансов контрол, а именно валутния контрол. При трудно работеща икономика по време на криза неговите формални изяви оказват сериозно влияние върху финансовите резултати и за конкретните предприятия, и за цялата икономическа система. По тази причина като обекти на внимание са разгледани възникването на идеята, нейната еволюция, същността на валутния контрол и присъщите му цели, задачи и специфика, обособена от българската икономическа действителност. Цел на разработката е да се докаже, че обективният анализ е ефективна форма на градивна критика, а в конкретния случай целесъобразна алтернатива за управление на все по-необходимата икономическа стабилност.

MONETARY CONTROL SYSTEM IN BULGARIA – A KEY TO ECONOMIC STABILITY

Evgeniy Stoyanov

University of Agribusiness and Rural Development – Plovdiv, Bulgaria

Keywords:

*management
control
currency
law
system*

Abstract

The paper makes a short retrospection and discusses analytically functional characteristics of a form of financial control, gaining more and more essential meaning, namely monetary control. In conditions of hardly working economy during a crisis, its formal expressions render a serious impact on the financial results for the concrete enterprises, and for the whole economic system. That is the reason as objects of attention to be examined the emergence of the idea, its evolution, the essence of the monetary control and its peculiar goals, tasks and specificity substantiated by the Bulgarian economic reality. The aim of the investigation is to prove that the objective analysis is an effective form of constructive criticism and in the concrete case a purposeful alternative in management of more and more needed economic stability.

Възникването на валутния контрол може да се възприеме като естествена социална потребност, предопределена от ефективното приложение на валутното законодателство. Създадените и приети веднага след Освобождението ограничения, забрани и разрешения се нуждаят от конкретен контрол, който се възлага на Министъра на финансите. В неговите правомощия се включват разрешения за търговия със злато, произведени от държавни или обществени организации, както и претопяването на такъв род изделия.

Реално може да се твърди, че в този момент се създава валутната система на България.

По правило националната валутна система съдържа комплекс от платежни, кредитни и финансови отношения, които конкретната страна поддържа с външния свят, както и всички административно-правни разпоредби, регулиращи валутните операции, реализирани на нейната територия. От цялата тази контролирана съвкупност произтичат правомощия за всички засегнати местни и чуждестранни резиденти.

Основна съставна част от националната валутна система е валутният монопол. Той се изразява в изключителното право на държавата посредством специализирани органи и оправомощени по нормативен път юридически лица да извършват операции с чуждестранна валута и с други валутни ценности, като ги съсредоточават в съответните банкови институции и да оказват контрол за най-ефективното им използване.

Правото на държавата да участва в процеса по развитие на финансово-кредитната система, включително като определя валутния режим, се предопределя от съществуването на множество обективни предпоставки. По същество те са свързани с консолидирането на свободния и регулирания пазар и изискват от държавата да регулира степента, диапазона и насоката за либерализиране на валутния режим като предпоставка и като резултат на стоково-паричните отношения. По този начин се реализира държавно координиране на участието и присъствието на отделни субекти на валутния пазар, като се гарантира относително стабилно и прогнозируемо състояние на националните пари, запазва се доверието в книжните пари, оптимизира се валутният курс, поддържа се достатъчен валутен резерв и най-вече се създават условия за ефективно движение на капитала при резултатни финансови услуги.

Най-значим и конкретен израз на държавния валутен монопол е контролираното развитие на валутния режим. В неговия обхват се включват разплащания в чуждестранна валута, ограничаване на субектите, притежаващи право да извършват покупко-продажба на чуждестранна валута, определяне на реда за продажба на чуждестранни платежни средства на местни и на чуждестранни

физически и юридически лица и определяне на курса на националната спрямо другите валути.

Нормативната уредба не предоставя данни, че държавата е монополист върху валутните сделки, но държавата има особеното право единствено тя да определя валутния режим на територията на страната си. По този повод може да се твърди, че въпреки динамично развиващите се пазарни отношения, държавата си запазва качеството на монополист в областта на валутните взаимоотношения. Основната цел на валутния режим е защита на националната икономика чрез ефективна защита на националната парична система. В този ред на мисли държавата определя обхвата на валутния режим, правомощията на страните, участващи във валутни сделки и организирането и администрирането на валутния контрол. За тази цел валутните средства на страната ни се предоставят на банковите институции с цел да се обезпечи контрол от страна на специализираните държавни органи.

Целта на валутния монопол е игнориране на всякакви възможности за възникване и обособяване на спекулативен валутен пазар. Оказва се контрол върху трансакции по повод на валутни задължения на фирми, организации и физически лица. Този контрол се реализира съобразно разпоредби по отношение на сделки и действия с валутни ценности и имущество под валутен контрол, реализирани у нас и в чужбина, както и на границите на страната ни. По този начин чрез адекватната методика се извършва валутно-правно регулиране върху сделките и разплащането при тях, съответно само в левове на територията на България, а при ползване на валута - с участие на банкоподобни институции.

Утвърждава се монополът на държавата чрез въвеждане на валутни забрани и ограничения с цел стабилизиране на паричното обръщение и уравнивяване на платежния баланс. Макар в определени моменти да се чувства отслабване на стабилността на този своеобразен монопол, обяснимо от флуктоацията на икономиката поради кризи, държавната институция и адекватното законодателство му придават относително стабилно развитие и усъвършенстване.

Конкретно през 1924 г. (ДВ бр.24 / 24.05.24) е приет Закона за търговия на външни платежни средства (девизи и банкноти). Това е съществена крачка в развитието на валутния контрол, обоснована от закриването на Девизната централа и делегирането на изключителни права на Централна банка за определяне на валутни курсове и реализация на валутна търговия. Наред с това всички участници в международни търговски сделки са длъжни да предоставят всичката ползвана и придобита валута. Удължава се действието на забраната за износ на златни и

сребърни монети, български банкноти, облигации и купони от тях.

Реализацията на правомощията, делегирани на БНБ, е свързана с упражняване на цялостен контрол, регламентиран от българското законодателство, който предвижда включително и ревизии по приложението на външни платежни средства. Констатираните нарушения обосновават съставянето на актове, притежаващи пълна доказателствена сила и при посредничеството на МФ сезират прокуратурата за адекватна реакция.

Поради непостоянния характер на валутната политика доста често се налагат на този етап промени в законодателството. През 1929 г. се приема нов Закон за търговия с външни платежни средства. Той налага нов модел на валутни ограничения и контрол. Същественото в новата база е, че се издига ролята на БНБ като регулатор и координатор по всички сделки, реализирани на базата на външни платежни средства. Освен това се ревизират и регулират и нуждите от придобиване на такъв тип платежни средства, като осъществяването на всеки акт е свързано с контролно-разрешителни процедури.

В периода след Втората световна война за кратко се запазва изградената система за валутен контрол. С приетия през 1946 г. Закон за търговия с външни платежни средства се запазват валутните ограничения по отношение на частния сектор (той почти изчезва) и се укрепва ролята на БНБ в управлението и контрола на валутните ресурси на държавата.

На тази централна банка се възлага контрол върху всички сделки, които поражда, видоизменят или погасяват вземания и задължения между нашата страна и чужбина, като тя определя курсовете на валутите. На този етап в социално-икономическото развитие банката контролира напълно притежаването, производството, преработката и сделките със злато. Контролът се реализира чрез камбиални проверки. В този етап съществуват прекалено много забрани за търговия, износ на пари, бонове, чекове злато, бонове, облигации купони от заеми и други. Тези инициативи са важни за развитие на валутния монопол и конкретизират обхвата на валутния контрол.

По своята същност валутният контрол е специфичен контрол, обвързан с реализацията на държавния валутен монопол. Форматът на неговото съдържание е зададен от границите, в които се осъществява този монопол и целите, които са му вменени. Този фундамент предопределя правомощията на субекта на валутен контрол от една страна, а от друга фиксира съдържанието на конкретните процедури и формулира конкретиката на техния организационно-правен характер.

Принципната основа на валутния контрол е съответна на държавната политика. В настоящия

етап тя е насочена към усъвършенстване на системата за разплащане с валута, регулиране на валутните постъпления, оптимизиране на валутните резерви, контрол на БНБ върху валутните курсове и баланса в търсене и предлагане на валута. Поради изброените причини държавата създава свой модел на поведение и именно неговото спазване е основна задача на валутния контрол.

Бурното развитие на световната икономика и развитието на кризисни моменти в последните 20 години на ХХ-ти век провокират промени в глобалната валутна система. Конкретно свободното поведение на редица икономически субекти променя механизмите на действие на тази специфична икономическа система и по отношение на правилата (стандартите) и по отношение на увеличаващите се отклонения, които могат да се квалифицират по различен начин. Реално именно това предопределя усъвършенстването на валутния контрол и доказва разрушаването на утвърдената до този момент структура на валутния монопол.

В частност в България през този период обособяването на безмитни зони и определени текстове от Указ № 56 за стопанска дейност ограничават действието на предвидените от Закона за сделки с валутни ценности и валутния контрол забрани и ограничения. Това до известна степен ограничава действието на държавния валутен монопол, но не може да се твърди че той напълно е игнориран.

И в теорията, и в практиката въпросът с държавния валутен монопол поражда въпроси с много, но в преобладаващата си част неудовлетворителни отговори. В основата на тази дилема стои отговорът за взаимовръзката валутен монопол и валутна самоиздръжка на съвременната организация. В практиката на водещите икономически страни либерализирането на валутния режим минимизира полето за изява на валутния монопол. Все пак държавната организация си запазва правото да поддържа своя валутен монопол по две причини - като основен разпоредител с валутния резерв и като институция, определяща валутния режим. Всяка държава на базата на цели и задачи създава конкретни икономически, фискални и валутни политики, които обосновават валутна стратегия и реално заявяват и реализират икономическото ѝ развитие. По този повод трансформациите във валутния монопол, включените в него политики и промененият валутен контрол до голяма степен се тълкуват като релевантна реакция на новите бизнес условия. Фокусът на общественото внимание е насочен към съблюдаването и достигането на увеличаваща се и по-скоро оптимална резистентност на икономиката към чужди

инвестиции, стремежа към успешно икономическо развитие и разширяване на пазара.

Промените след 1990 г., тълкувани като генерална трансформация на основния механизъм в работата на националната икономическа система, създават предпоставки за либерализиране на валутния режим в страната. Тези обстоятелства рефлектират и върху съдържанието на валутния контрол. В известна степен отпадат ограничения за произхода на валутата на местни лица, създават се възможности търговските банки да откриват валутни депозити на всички физически лица.

Привличането на валута по този начин и промяната в съдържанието на валутната стратегия обаче не може да се тълкуват като отслабване на валутния монопол и придружаващия го контрол. Контролните мероприятия се насочват към търговията с валута по занятие, придобиването на недвижимо имущество от местни лица в чужбина, уреждане на задължения на местни лица към чуждестранни лица и обратно, добиване, преработка и сделки с благородни метали, скъпоценни камъни и други валутни ценности.

Същностната характеристика на валутния контрол и неговата функционалност са свързани с определен кръг от задачи. Този кръг е организиран и структуриран от една основна и централна задача, а именно спазването на установения от държавата валутен режим. Органите на валутния контрол имат пълномощия да следят за прилагане на предвидените в закона валутни забрани и валутни разрешения, произтичащи от реализацията на сделки с валута и валутни ценности.

За определени от закона случаи това се извършва с тяхното изрично разрешение. При констатирането на нарушения нормативната уредба предоставя на контролните органи, според тежестта на деянието, да предприемат адекватни мерки.

Съобразявайки се със законодателството и държавната валутна политика от основната задача на валутния контрол произлизат и още няколко производни задачи:

I. Оказване на съдействие по поддържането на стабилност на националната парична единица.

II. Поддържане на валутна дисциплина от лица, осъществяващи сделки с валута.

III. Защита на стопанската дейност на чуждестранните лица.

IV. Опазване на културно-историческото наследство и осъществяване на сделки с имущество под валутен контрол.

V. Ограничаване на развитието на спекулативен валутен пазар и извършването на нерегламентирани сделки с валута и валутни ценности.

Валутният контрол обхваща сделките, регламентирани от Валутния закон, или това са сделки и действия с валута и валутни ценности. Съдържателната същност на валутния контрол е

свързана със сделки с валутни ценности, както и сделки и действия на някои имущества на местни и чуждестранни лица, поставени под валутен контрол по силата на изрични разпоредби.

Поради това, че сделките с валутни ценности и имущество под валутен контрол се осъществяват от физически и юридически лица, по този повод в съдържанието на валутния контрол се включват и тези действия.

Според Валутния закон се възприемат всички сделки, които поражда, видоизменят или погасяват права и задължения, отнасящи се до валутни дейности и всички действия с валутни ценности.

Като обект на валутен контрол в този смисъл се възприемат:

- а) сделки и плащания между местни и чужди лица;
- б) презгранични преводи и плащания;
- в) сделки с благородни метали, камъни и изделия от тях по занятие;
- г) добиване, обработка и преработка на благородни метали и камъни;
- д) износ на левове и чуждестранна валута в наличност;
- е) отпускане на заеми между местни и чужди лица;
- ж) прехвърлителни сделки на имущество между местни и чужди лица;
- з) задължения между местни и чужди лица в левове и валута.

Съобразно текста на Валутния закон, като обект на валутен контрол се разглежда всеки източник на валутни ценности. В този смисъл като такива се вписват:

- а) сделки с благородни метали и камъни, в пределите на страната, които не са въздигнати като валутни ценности;
- б) добиването, преработката и сделки с платина, злато, сребро и камъни в какъвто и да е вид;
- в) претопяване и деформиране на златни монети;
- г) имущества на местни лица в чужбина, чужди граждани в страната и получаване на наследства в чужбина или от чужди граждани у нас.

В общ план ретроспекцията на развитието на валутната система в България доказва, че това е една управленска система, в която се монополизират правомощията на субекта на управление, за да се ограничат възможностите за отклоняващо се поведение от страна на обектите и по тази причина, чрез подходящ инструментариум и адекватни стандарти, се реализират целенасочени политики, които в определени етапи придобиват характер до национални стратегии. На този фон конкретно написаното за валутния контрол, реализиран на територията на Република България, създава условия да се направи изводът, че тази специфична форма на финансов контрол задълбочава своята роля и прави своето присъствие, при реализацията на почти всяка търговско операция или сделка, все по-съществено

и осезаемо, т.е задължителен контролно-информационен атрибут на българската икономическа система.

Разширяването на обектната структура и увеличаването на правомощията на валутно-контролните субекти създават предпоставки да се оптимизират финансовите резултати и да се съхранява все по-ефективно сътвореното векове наред. Опазването на националното богатство и съхраняването на неговия патримониум предоставят възможности да се опазят и реализират и националните интереси, но и чисто човешките интереси за по-резултатна работа на глобалната икономическа система и обосноваващите я международни икономически отношение. Реализираната обективна характеристика на валутния контрол и неговите резултати са част от анализа на "трудното" настояще, за да се потърсят и намерят

алтернативи, тълкувани като управление на целесъобразната промяна, или предоставяне на евентуален метод и реална възможност за по-ефективно моделиране на бюджета.

Литература

1. Закон за търговия на външни платежни средства, обн. ДВ бр. 24 / 24.05.24 и промени от 1946 бр. 183.
2. Стоянов, Е. Теория на финансово-контролните системи и институции, Бургас, Либра скорп, 2013.
3. Стоянов, Е., Няколко въпроса на валутния контрол, Бургас, Флат, 2013, стр. 35-44.
4. Валутен закон, <http://www.emag.bg/valuten-zakon-sbornik-normativni-aktove-113518/pd/D91VSBIBM>
5. Указ № 56 за стопанска дейност, обн. ДВ. бр.4 / 13.01.1989.